

Hódmezővásárhelyi kerámia

Hódmezővásárhely ipari életében a kerámia meghatározó szerepet töltött be az elmúlt századokban éppúgy, mint napjainkban. A 19. században fazekas kisműhelyek alakították ki azt a népi kerámiahagyományt, melyre a 20. században a még fennmaradt kisműhelyek mellett üzemek, gyárak szerveződtek.

Hódmezővásárhelyt az ország legnagyobb 19. századi fazekasközpontjaként tartja számon a szakirodalom. Kiemelkedő szerepe nemcsak a mesterek számában és a termelés mennyiségében mutatkozott meg, de abban a hatásban is melyet más alföldi fazekasközpontokra gyakorolt.

A fazekasság 18. századi meglétére csak elszórt adatok utalnak, a mesterek száma pedig a század végén még tucatnyira tehető. A 19. században azonban már rohamosan nőtt a mesterség gyakorlóinak száma, s míg 1836-ban ez 50 körül volt, addig a század második felére már 100 fölé emelkedett, a századfordulóra pedig megközelítette a 200 főt.

Más mesterekkel ellentétben meglehetősen későn, 1848-ban szervezték meg céhüket és kaptak kiváltságlevelet. A céhek 1872-es eltörlését követő évben „cserépedény készítő ipartársulat„ alakult, 134 taggal, 1891-ben pedig beléptek az Ipartestületbe.

Az írott források a mestereket legtöbbször fazekasoknak nevezik, saját elnevezésük szerint tálások voltak, mert itt legtöbbet tálakból, tányérokból készítettek. Gyakran nevezték gölöncséreknek, cserepeseknek is őket.

Munkáikat illetően, a 18. századból elvéve maradt fenn emlékanyag. Ezek száma a 19. század elején kezd szaporodni, az 1820-as évekre pedig kialakultak a jellegzetes edényformák és díszítési módok. Fűvessy Anikó utalt arra, hogy ebben a korai anyagban nem csupán a kiemelkedő számszerű gyarapodás érdemel figyelmet, hanem a típusoknak és díszítményeknek a város határán túlmutató hatása is. Megállapította, hogy: „A paraszti használatban népszerűvé váló edénytípusok legtöbbje az Alföldön a korai hódmezővásárhelyi anyagban jelenik meg elsőként.” Ezek közé sorolta a csalikancsót, kulacsot, butellát, kancsót butykoskorsót, miskakancsót, tükörrámát, mázas, karcolt virágcserepet, tintatartót. Legkorábbi évszamos darabok a csalikancsók között találhatók, a Néprajzi Múzeum 1798-as, a Tornyai János Múzeum pedig 1801-es példányt őriz.

1810-es az első évszamos vásárhelyi butella, amely edényforma egy évszázadon át megőrizte töretlen népszerűségét. E tárgytypus jelentőségét az adja, hogy itt alakult ki

és innen terjedt el más alföldi központokba. (Mezőcsát, Makó, Szentes, Tiszafüred, Debrecen, Mezőtúr.) A többnyire zöld mázas, virágos, madaras karcolt díszítésű szögletes pálinkás butellák tehát tipikusan vásárhelyi cserépedények.

A karcolás mellett a korai edények jellemző díszítési módja még a rátétes, az áttört és az írókás díszítés. A rátétes díszítés főként a gyertyamártó edények jellegzetessége, áttört díszítés a csörögéstalakon és tintatartókon látható, az írókás díszítésre a legszebb példát a butykoskorsók adják, melyek közül legkorábbi 1826-os. Színvilágukat a zöld, sárga és barna máz határozza meg.

A 19. század második felében újabb edényformák jelennek meg, így például a lisztesbödönök, varrókosarak, formástalak. A korszak jellemzője a termelés mennyiségi növekedése, melynek következtében a vásárhelyi fazekasok termékei kofák, kereskedők révén az ország minden pontjára eljutnak, sőt a határon túlra is. A vevők változó ízlésének kielégítése érdekében az edények ekkorra kiszínesedtek. Ennek következménye az is, hogy a városban háromféle kerámiastílus alakult ki, melyet a fazekasok városrészek szerinti elkülönülése határozott meg.

A hagyományos sárga, zöld színezést legtovább az újvárosiak őrizték meg, különösen mázvirágos kantáikon. A kanta mellett az újvárosiak korongozták a legtöbb butykoszt, köcsögöt, szilkét, sőt butellát is, ezért föntállósoknak, kantásoknak, szilkéseknek nevezték őket. A tabániakat tarkásoknak vagy sárgásoknak mondták, mert edényeik többsége sárga volt, másrészük vörös vagy fekete alapon színes, írókás díszítésű. Az 1860-as évektől terjedtek el a csúcsi mesterek fehér alapon kobaltkék színű edényei, melyek a távol-keleti porcelán és a nyugat-európai fajansz hatását tükrözik. Ezeket a mestereket fehéredőnyösöknek, porcolányosoknak is nevezték. Jellegzetes edényeiket, a formástalakat, különösen Délvidéken kedvelték.

A paraszti igényeket kielégítő kerámiák utolsó virágkora az 1880-as évekre tehető. A század végétől megváltozott a fazekasság helyzete, megjelentek az olcsó, gyárilag előállított bádóg, keménycserép és porcelánedények, melyek fokozatosan kiszorították a fazekasmunkákat a háztartások edénykészletéből. A mestereknek megélhetésük érdekében váltaniuk kellett, s ezt a váltást elsősorban a díszedények készítése jelentette. A fazekasság megmentésére tett első kísérlet az agyagipari tanműhelyek megszervezése volt az ország több fazekasközpontjában, így Vásárhelyen is, ahol 1898-ban kezdte meg munkáját. Az agyagipari tanműhelyben a fazekasok új technikai ismeretekre tettek szert. Megismerkedtek a gipszmunkákkal, a préseléssel, matricázással, sablonokkal való díszítéssel. Hosszútávon legnagyobb hatása azonban az ecsettel való festés uralkodóvá válásának volt.

Jóval nagyobb jelentőségű az itt élő művészek kísérlete 1912-ben, melynek célja a helyi fazekasság megmentésén túl, egy európai színvonalú kerámiaművészet megteremtése volt. A Majolikatelep alapítóinak körét Endre Béla és Tornyai János

festőművészek, Kallós Ede, Pásztor János és Rubleczky Géza szobrászművészek, Smurák József építész és Weisz Mihály alkották. Rajtuk kívül Medgyessy Ferenc kiplasztikai színesítették az első évek termékskáláját. A Telep korai munkáinak stílusára hatással volt a helyi népi kerámia, forma-, szín- és motívumvilága, de mellette a szecesszió stílusjegyei és az erdélyi népművészet elemei is fölfedezhetők rajtuk. Az 1920-as, 30-as években számos külföldi kiállításon szerepelt a Telep, rangos díjakat hozva el. 1950-ben államosították és Majolikagyár néven működött tovább. Az 1970-es években Hódmezővásárhelyre koncentrált az ország kerámiatermelésének közel egyharmada, melynek jelentős része exportra ment. Az ezredfordulót követő években, a privatizáció nyomán a Majolikát fokozatosan felszámolták. A 19. századi vásárhelyi kerámia hagyományai mindvégig nyomon követhetők a Majolikagyár történetében, különösen erős volt ennek hatása az 50-es években, a népművészet felújítására történő törekvések jegyében.

Ekkor indult meg a népi kerámia felújítása a kisműhelyekben is, ahol addig díszedényeket készítettek. A hagyományok felújításában néhány tehetséges fazekas járt élen, akiknek tevékenységét a Népművészet Mestere címmel ismerték el. Vékony Sándor (1913-2000) elsőként lépett erre az útra, kiemelkedő munkásságot hátrahagyva. A vásárhelyi népi kerámia másik jelentős mestere Mónus Ferenc (1931-1999) volt, akinek gazdag emlékanyaga a legszínesebb, formában és díszítésben egyaránt. Bátyja, Mónus Sándor (1909-1996) szintén megkapta a Népművészet Mestere címet.

A népi kerámia hagyományát féltucatnyi fazekas őrzi városunkban, közülük többen ragaszkodnak az eredeti formákhoz, díszítési módokhoz, néhányan a kor igényeihez alkalmazkodva, újításokkal kísérleteznek. A hagyományt őrző mesterek közül Szénási János kapta meg a Népművészet Mestere címet 2009-ben. Ambrus Sándor pedig 2001-ben nyitotta meg bemutatótermét Belvárosi Fazekasház néven, amely egyik jeles idegenforgalmi látványossága a városnak.

A vásárhelyi népi kerámia emlékanyagát számos közgyűjtemény őrzi, melyek közül kiemelkedik a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum kb. 3000 darabos gyűjteménye, valamint a Néprajzi Múzeum gyűjteménye. Több magángyűjtő is rendelkezik figyelemre méltó vásárhelyi kerámia anyaggal.

A népi kerámiát képviselő kisműhelyek mellett a művészi kerámia is egyre nagyobb szerephez jut a város kulturális életében. Ennek székhelye a Nagy Sándor utcai Kerámia Központ, itt működik a Wartha Vince Kerámiaművészeti Közalapítvány, amely kiállításokat, nyári kerámiakurzusokat, szakköröket szervez. Itt van a központja az 1998 óta évente szervezett nemzetközi kerámia szimpóziumnak is, melynek résztvevői a városban működő szilikátipari üzemekben végezhetik művészi

munkájukat. Ezekből minden évben kiállítást rendeznek a Tornyai János Múzeumban.

A város mai szerepét a kerámiaiparban és a kerámiaművészetben jól jelzi, Hódmezővásárhely vezette a 2011-ben záródó, három éves, európai uniós CeRamIca-projektet, amely nyolc európai országot fogott össze, azzal a céllal, hogy megismerjék egymás kerámiakultúráját és tapasztalatot cseréljenek ennek fejlesztése és népszerűsítése érdekében. Ugyancsak hódmezővásárhelyi kezdeményezésre alakult meg 2012-ben a Magyar Kerámiavárosok Szövetsége, hasonló céllal.